

*Gyere, babám, vegyünk három paripát
Szántsuk fel a mi rózsánk alját,
Vessünk bele szőke kislányt rózsának,
Barna legény hadd arassa magának.*

Végül keressük meg a láda és a kulcs kódjának kulcsát. Tudjuk, hogy az inetgritásos-gondolkodás szerint a jegyajándék magát az adományozót képviseli. Ha szétmegy a jegyes-ség, a legény kapcának használja el jegykendőjét. A lakodalmak egyik jelentős eseménye a menyasszony ágyának, ládlájának (benne kelengyéjének) kiadása. Ilyenkor szokott elhangzani az úgynevezett *menyasszonyinduló*, a *Kocsira lédám* kezdetű dal. A menyasszony hozományja mindenestül a menyasszonyt is jelképezi. A felvidéki párosítóban ezért énekelhettek így:

*Gond Honának lédája
Üvegűl van a négy lába,
Csát Károly ne ül rája,
Mer letörik a négy lába.*

Ezért van az, amint Bernáth Béla írja, hogy a *tele a láda* szólás azt jelenti: terhes. S így már érthető az is, amikor a bátyai mesében lédát (skatulát, dobozt) nyitnak. Tudjuk, a lakodalmi vőfélyversek is gyakran emlegetik a *ládafeltörést*, mint a fiatalok életének legfontosabb eseményét, amely beavatásnak is tekinthető.

A láda, a ládikó és a bele illő kulcs tehát, az előzőekhez hasonlóan, szintén szexuális szimbólum. Ennek bizonyítására hadd idézzek itt egy karsai cigány mesét. Hőse Királyfia Kis Miklós (Talán a délszláv Králjevic Márkó cigány változata?) Ő különböző praktikák következtében kénytelen elhagyni teherbe ejtett felségét, s másik asszonyt vesz magához. A mese végén visszaveszi régi feleségét, aki végre meg tudja szülni ikreit. Az igazságtétel előtt Királyfia Kis Miklós tanácsot kér: *Mondja, hogy volt neki egy aranyládája egy aranykulccsal (v.ö.: arany-ke) de elhagyta a kulcsot, vett hozzá egy ezüstkulcsot. De most megtalálta az aranykulcsot. Mondják, hogy melyiket használja. Mindegyik mondja, hogy az eredetit használja.*

Lám, egy *gyermekmese* kemencéje mennyi titkot rejt. Ezért érdemes vizsgálni népköltészetünk jelkép-nyelvét. Egyébként a kemence, mint tűzhely a világmindenséget vagy az embert szimbolizáló háznak (sátornak, barlangnak) a központja. A Jelképtár szerint a családi élet központja.

Fehér Zoltán

Táncélet a kárpátaljai Bányában

Minden embernek ismernie kell népének történetét, hagyományait, azt a földet, ahová gyökerei kötik. Hagyományaink őrzője és ápolója anyanyelvünk, mely elkísér a bölcsőtől a sírig. Anyanyelvünk mellett van egy zenei anyanyelvünk is: a népdal és a néptánc. A nemzeti kisebbségben élők számára a megmaradás egyik kulcskérdése, hogy tovább élnek-e hagyományaik. A népdal és néptánc még él, de lassan kihalóban van. Meg kell tennünk mindent, hogy újra zengjen a népdal és a bálókban, lakodalmakban ropják a csárdást. Megváltoztak a körülmények. Nem hozható vissza a tengeri hántó, a törő, a lekvárfőző, a tollfosztó táncalkalma.

A közös éneklés és táncolás zenei anyanyelvünk megmaradásának záloga. Szülőfalum, Bányai zenei anyanyelvének értékeit 1991-ben kezdtem gyűjteni. A Zenetudományi Intézet két munkatársa, Kiss Ferenc a népzene, Stoller Antal a néptánc gyűjtésének alapismereteivel ismertetett meg. Néptánc- és népzene kutatás itt ezen a tájon eddig nem volt, hisz 72 éve élünk kisebbségi sorban. A demokráciájára oly büszke Cseh-szlovákia sem pártolta a magyar néprajzkutatást, hagyományápolást.

A néptánc terén a legnagyobb gond az, hogy az színpadi teljesítmény lett. A mutatóványosság érdekében felcicomázták, nem magyaros lépésekkel, nem magyaros ruházattal. A bálók-ból is megkezdtek a kiszorítását a „túttáncokkal”.

Az alábbiakban öt adatközlő válaszaival ismertetem meg az olvasót. Ugyanazokat a kérdéseket adtam fel nekik, a legidősebb 95 éves, a legfiatalabb 20. A felmérés 1991-ben és 2005-ben készült. Világos képet kapunk a község táncéletéről 1910 és 2005 között - ez csaknem száz év. A beszélgetéseket magnószalag őrzi.

Borbély Istvánné 1897-ben született. Visszaemlékezése az 1910–1920-as éveket öleli fel. A faluban nem volt tánciskola, szüleitől tanult meg táncolni. Vasárnapként a gyerekek összegyűltek játszani a Száraz Malom udvarán. Itt a nagyobb lányok tanították a kicsiket táncolni, ritkán jöttek fiúk is. A lakodalmakban is táncoltak a gyerekek. A bálakat abban az időben csűrökben és új házakban, meg a szabadban rendezték, mi gyerekek is ott tártottuk a szánkat. A fiúk fel-felkértek egy táncra. A kicsik a körön kívül táncoltak. A táncalkalmakat bálnak hívtuk. Aratóbál csak a Lónyay-kastélyban volt a cselédek számára. A gróf, Lónyay Menyhért, nem lakott itt, a bált a tisztartó szervezte. A falusiakat is beengedték. Keresztelőkön halotti torokon nem táncoltak. Munkához kapcsolódó táncok is voltak. Táncoltunk a fonóban, szösztörőben, lekvárfőzőben. Itt rendszerint citra verte a talp alá valót. Az én koromban csak cserdást táncoltunk (az adatközlő így ejti).

Adventkor és böjtkor nem voltak bálók. Ez a tilalmi idő volt. Dalolni se volt szabad az utcán. Táncilalmi időkben fonóba, tollfosztóba jártunk. A bálnak nem volt hírverése a faluban. A fonóban és fosztókban elmondták a fiúk. A kisbíró nem dobolta ki. Nem volt táncterem. A táncalkalmakon, azaz bálokon ott volt az egész falu. Aki fizetett az bemehetett a bálba, ha betöltötte a tizenhat évet. A lányok egyedül nem mentek bálba, őket az édesanyák kísérték el. Más faluba nem illett bálba menni a lányoknak. A bálban előfordult kimuzsikálás és verekedés is. A lányokon verekedtek. Szépen fel kellett öltözni. A lányok fehér ruhát vettek fel, nem mentek tarka ruhában a bálba. A legények öltözete: csizma, pircses nadrág, fehér ing és kalap. A kalapot tánc közben letették. Nem volt pantalló. A bálban hat-hét tagú cigányzenekar húzta. Bátvúban az én időmben csak egy cigányzenekar volt: Ádu bandája. A zenekar felállása: primás, kontra, nagybőgő, cimbalom. Primás kettő is volt. Dob nem volt a zenekarban. Az eltelt időben sokat változott a báli rend. Mikor fiatal volt csak csárdást táncoltak. Később jöttek divatba a „túltáncok”.¹ Volt olyan fiú, aki a verbunkot is ismerte, megtanulta valahol. A táncilmet be kellett tartani: egyenes testtartás, a legény a lány derekára, a lány a fiú vállára tette a kezét. A cserdás több részből állt. Volt lassú és sebes cserdás. Sokan sokféleképpen táncoltak. Figuráztak, összeverték a sarkantyút. A lányok előtt meghajoltak. Ez a táncra való felkérést jelentette. A tánc után megálltak, beszélgettek. A cserdás lassúval kezdődött. Ez kettő jobbra, kettő balra, majd forgás. Az a legény, aki tudta, figuráttak táncolt. Ha a táncot újra kérték, azt kiáltották a zenészeknek: „Volt benne!”.

El is engedték a lány kezét tánc közben. A kis harangot és nagy harang figurát táncolták. Volt, aki dobantott és másik irányba kezdett forogni. Néhány legény csapásolt. A csárdást összefogózza is járták. Nagy kört alkottak. Csárdás rendszerint köröcsárdással fejeződött. Az én koromban sok jó táncos volt, férjem Borbély Pista is. Aki jó táncos volt, arra azt mondták: „Jár a lába, mint a motólla.”

A női csárdást nem ismerik. A zenészeknél akármelyik legény rendelhetett táncot, ha fizetett. A zenészeknek pénzben fizettek. Éjfélkor megkínálták őket enni- és innivalóval.

Orbán Árpádné Bíró Etelka, 1903-ban született Bátvúban. A vele való beszélgetésben az 1920-as évek táncéletét elevenítjük fel.

Táncolni egymástól tanultak. Az ő korában már volt tánciskola, 1917-ben konfirmált. Míg meg nem konfirmáltak a fiatalok, nem mehettek bálba. Csűrökben, új házakban rendeztek bált, hogy letapossák, ledöngöljék. Ebben az időben rendeztek bálakat a szabadban is. A táncoló helyet zöld gallyal kerítették körül. Az első tánciskola a Széchényi tanító lakásában volt, a templom mellett. A hátsó részben, mert elől bank volt. Az első táncmester Netrufál Miklós volt. Munkácson tanulhatta meg táncolni. A csárdást, a *valcert*, a *polkát*, a *vansztopot* tanította. A lépésekre, a dallamra a csárdáson kívül nem emlékszik.

¹ *Túl tánc* - a bányaiak szóhasználatában azokat a táncokat értjük, melyek az 1920-as évek végén és az 1930-as évek elején terjedtek el Nyugatról. A tánciskolákon keresztül jöttek divatba a cseh uralom alatt (1938–1944), ekkor kezdődött a csárdás kiszorítása. A *túl táncok* összefoglaló szó, a következő táncokat értjük alatta: tangó, fokszt, szlőfokszt, keringő, angol keringő. Más-más zenére és más figurákkal táncolják.

A táncos alkalmakat bálnak hívtuk. Karácsonykor, újévkor és a böjt után is volt bál. A farsangolásra nem emlékszik. Pünkösdre is volt bál. Aratóbál csak az uraságnál volt. A sorozás-
kor, a bevonuláskor (regruta) is volt bál. Munkához kapcsolódó bálók: a fonóban ritkán táncoltak, inkább meséltek. A kenderdörzsölőben táncoltak. Az uraságnál a simítóban és do-
hányfűzőben dalogattak, meséltek. A disznótorokban is csak dalogattak a rokonság. A lako-
dalomban daloltak és táncoltak reggeltől reggelig. Tilalmi időszakok is voltak: se dalolni, se táncolni nem lehetett böjt és advent alatt.

Hírverése a bálnak a faluban nem volt. A fonóban, a törőben elterjed a hír. A bált a fiúk kö-
zül rendezte valaki. Ő volt a *bálgazda*, ő felelt a rendért. Megfogadta a zenészeket, meghatá-
rozta táncrendet: a táncok sorrendjét, a szüneteket, annak időtartamat, amit be kellett tartani.

Az én időmben a bálakat csűrökben, új házakban tartották. Stark Dezső (Vak Dezső) koc-
mája mellett tánctermet is épített, a bálakat ezután már itt rendezték. A férjes asszonyok nem
nagyon jártak bálba. Az én uram nem tudott táncolni, ezért én se jártam bálba. Abban az idő-
ben a fiúk nem mentek a lányokért, hogy vigyék a bálba. Ez csak később lett divat. A lányokat
elkísérték az édesanyák. Gyerekek nem voltak a bálban. A tánc rendszerint reggelig tartott. A
zenekar vezetője az én időmben Ádu volt, majd később Puli zenekara játszott. A zenekar így
állt fel: két primás, kontra, cimbalom, nagybőgő. Abból az időből csak cigányzenekarokra
emlékszem.

A fiú odament a lányhoz meghajolt és ezt mondta: „Szabad!” Ha a lány visszautasította, ki-
muzsikálták. Nem emlékszem arra, hogy a lányt lekérték volna, hanem cseréltek. A szünet-
ben, a tánc befejezése után, a fiú elengedte a lány kezét, megköszönte a táncot. A lány vissza-
ment az édesanyjához. A bál reggelig tartott. A lányok addig voltak a bálban, míg táncoltat-
ták. Akit nem táncoltattak, arra azt mondták, hogy petrezselymet árul, rövidesen hazament.
A fiúk nem kísérték haza a lányokat, csak ha kikötött szeretője volt. Más faluba nem mentünk
bálba, csak ha rokon fiúk hívtak.

Fehér báli ruhát viseltünk. Köznapokon nem jártunk fehérben. A fiúk csizmát, csizmanad-
rágot, fehér inget, lajbit, ujjast, kalapot. Tánc közben sok fiú, akinek jó hangja volt, dalolt is.

A csehek alatt változott a táncok rendje. Addig csak csárdást táncoltak. A tánciskolában ta-
nult táncok is divatosak lettek: a *valcer*, a *keringő*, a *bosztón*, a *langó*, a *fox*. A jó táncosok figuráz-
ták is a táncot. A „túltáncokban” kilépéseket tettek, a csárdásban pedig a kis harangot és a
nagyharangot járták.

A jó táncosnak megvolt a becsülete. Szerettek vele táncolni. Ilyen jó táncos volt Bércs Géza
és Kaló Baráté Jóska is. Még az asztalon is táncoltak.

Az én időmben mondogatták így is: csérdás, csárdás. A csárdás több részből állt. Volt lassú
és gyors, ugrós, friss csárdás. A táncrendben a csárdást az én időmben semmi se előzte meg.
Csárdással kezdődött a bál és azzal is fejeződött be.

A csárdás táncolásánál a táncosok összefogóztak. A lány keze a fiú vállán, annak a keze a
lány derekán. Csak a figuráknál engedték el egymást. A lassú csárdásnál kettő jobbra, kettő
balra és lassú forgás. A fiúk közül kevesen tudták a figurákat. Csapásolni mindegyik tudott. A
frissben nem eresztették el a lány derekát, mert így jobban tudtak forogni. A lassúban riszál-
tak is a lányok, ha a fiú úgy irányított. A csárdásban gyakori volt a következő figura:
csapásolás, bokázás. Divatos volt a körcsárdás. Néha az egész táncoló sereg egy nagy körben
táncolt. A csárdást a következő módon táncoltuk: lassú csárdás, lassan haladva előre – kettő
jobbra, kettő balra – lassú forgás. A zene egyre gyorsabb. A táncosok is gyorsabban járnak. For-
gás jobbra, dobbantás, forgás balra. Jöttek a figurák: kisharang és nagy harang. Csak tempó-
beli különbség volt a lassú és a gyors csárdás közt.

A Baráté házaspár: *Baráté Elemérrel* (1915) és *Baráté Elemérné* született *Nyeste Margittal*
(1919) az 1930–1940-es évek táncéletét elevenítjük fel.

A mi korunkban a gyerekek már tánciskolában tanultak, rendszerint két hónapig. Hetente
két alkalommal, majd négyszer. Arra már nem emlékszenek mennyit kellett fizetni. Utána jött
a vizsga. A tánciskolába 14 éves korban iratkoztak be, miután megkonfirmáltak. Úgy emlé-
keznek, hogy 1934–1935-ben jártak tánciskolába. Krajnik Ferenc Beregszászból volt az első
tánctanár, segítette a bátyúi Nyeste Ferenc.

A tánctanulást elősegítették a táncos gyermekjátékok. „Beültettem kis kertemet... Búj, búj zöld ág...” A gyerekek számára külön bálakat nem rendeztek. A zenét megfogadták négy órától, s az hírverésként játszott. Ingyen lehetett táncolni a csorda hazajöveteléig. Azután fizetni kellett. Ezután jöttek a nagyok, akik reggelig táncoltak. Mindig cigányzenére táncolták a következő táncokat: *csárdás, keringő, foksz, szlőfoksz, polka, rezgő, simi*. Szüleiket látták táncolni lakodalomban, de azok csak csárdást jártak. Ezért is gondolják, nem jártak tánciskolába.

Bál rendszerint vasárnaponként volt, a következő alkalmakkor: szilveszter, farsang, húsvét, aratóbál, pünkösöd, szüret, karácsony. Újévkor nem volt bál, mert nálunk akkor kántáltak. Szenteste se volt bál. Másnap úrvacsoraosztás volt. Előtte nem szokott bál lenni. Újév első napján, karácsony másodnapján volt bál. Mondjuk el azt is milyen népszokásokhoz kapcsolódott tánc: farsang, aratóünnep, szüreti, regruta bál, keresztelő, lakodalom, sorozás. A bevonuló katonákat cigányzene kísérte az állomásra, s közben táncoltak. A fonóban, lekvárfőzőben, disznótorban, egy-egy citera szólt.

A túlalmi időben nem volt bál, nem táncoltak. Fonással, tollfosztással, szövással foglalkoztak. Gyöngyösbokrotára nem emlékszenek a faluban. Arra igen, hogy 120 tagú egyházi énekkar volt, amely népdalokat is adott elő. Nyitrai Béla vezette. Tagjai voltak a dalárdának, mert így hívták.

A bálnak híre ment, a fonóban elmondták. A faluban két táncterem volt, mellette kocsmá. A kocsmárosok vetélkedtek, hogy náluk rendezzék a bált.

A mi időnkben két táncterem volt: Stark Dezső (a községháza mellett, jobbra) és Putvytáncterem (a vasúti átjáró mellett). Mind a kettőt lebontották. A bálba 18–40 év közöttiek jártak. Néha betévedt egy idősebb is. Voltak foglalkozási bálók is: tűzoltó, béres bál a Groszlander birtokon.

Lány egyedül ritkán ment a bálba, csak az édesanyjával, vagy ha kikötött szeretője volt. Más faluból is jöttek a bálba lányok, de csak a rokonokkal. Itt nem játszott szerepet az államhatár, sokszor jöttek Lónyáról is fiúk és lányok is. Szünet minden órában volt, 10–15 perc. Fj-félkor volt egy félórás szünet, akkor *bálgazda* megkínálta a zenészeket. A táncrendet is a bálgazdával beszéltek meg, amit gyakran ki is függesztettek. Ha a bálgazda ki akart tenni magát, tiltótt káposzta és ital volt a vacsora. Volt úgy, hogy a bálgazda nem engedte, hogy a fiúk nótát húzassanak a cigánnyal. A táncrendben az első helyen a csárdás volt. A következő táncokat ismertük: *csárdás, tangó, ritka búza, polka, valcer, keringő, boszton, szlőfoksz, szlőfoksz*. Minden táncnak meg voltak a maga lépései, a zenéje. A csárdás figuráinak a neve: *kisharang, nagyharang, csapás, forgás, bokázás, ugrás*. A tangónak a lassú andalgó zene. Jobbra egy balra egy lépés, majd kilépés. A keringőnél fontos elem a forgás.

Ha a cigányok más falusiak voltak, haza kellett őket vinni. Amikor mi fiatalok voltunk, gyakori volt a bál. A színjátások egy-egy színdarab bemutatása után bált is rendeztek. A bálgazda felelt a rendért. Engedélyt kellett kérni a cseh csendőrségen. Gyerekek nem lehettek a bálban. A zenészeknek egy héttel előtte előleget adtak. Reggel két-három óráig tartott a vigadalom. Néha a fiúk egy-egy lányt, ha az büszke volt, nem kérték fel. A petrezselymet áruló hazament.

A bálban illedelmesen kellett viselkedni. Ha nem így viselkedett valaki, kitették a szűrőt. A táncrakérés így történt: a fiú odament a lányhoz, „Szabad egy táncra?” Majd meghajolt. Ha menyasszonyt vagy férjes asszonyt kértek fel, engedélyt kértek a vőlegénytől, a férjtitől is. A tánc befejezése után a táncost visszakísérték és megköszönték a táncot. Tánc közben volt lekérés. A fiú odament a táncoló párhoz: „Szabad”.

A táncviselet a következő volt. Magyar időben (1938–1944) a magyar ruha, a fiúk eszimanadrágban, csizmában, fehér ingben táncoltak, de volt már pantalló is, a cseh uralom alatt (1920–1938) divatba jött az estélyi.

A faluban cigányzenekar muzsikált, de néha fúvószenekar játszott. Két zenekar volt: Ádu Bert, Puli Lajos. A cigányzenekar felállása: két primás, kontrás, cimbalom, bőgő, később szakszafon.

A jó táncost megbecsülték, sőt még vers is, van róla:

*Jó táncos Béres koma,
Nincsen párja a faluba.*

A jó táncos lányok kapósak voltak, vitték a táncba.

A csárdás fajai: *lassú, friss, ugrós, sebes*. A tánc lassú csárdással kezdődött. A lassúban szokták riszálni a lányt. A fiú egy helyben áll, és a lányt jobbra riszálja, majd balra. Majd lassan gyorsult a tánc. Néha egy csárdás 15 percig is tartott. A lassú csárdás figurái: kettő jobbra, kettő balra, forgás, lassú csapás. A friss csárdás figurái: *csapásolás, kis harang, nagy harang, forgás*. A frissben eleresztik egymás kezét, a férfi csapásol, a lány kis harangot táncolja. Volt olyan is, aki kicsapást is ismerte. Jobbra forgás után dobbant a férfi kettőt és irányt változtat a forgással és forog. A frissben körcsárdást is táncolnak.

A csárdás táncolásánál a férfi a kezével a lány derekát fogta, míg a lány a fiú vállára tette a kezét.

A bál befejezését az jelentette, hogy a banda indulót húzott.

Simon Ferenczel (1928-ban született) az 1940–1950-es évek táncéletét elevenítjük fel. Nemcsak mint adatközlő, hanem mint zenész is érdekes a véleménye számunkra. Az ő korában rendszerint kétvétenként volt tánciskola. 1947-ben járt tánciskolába. A táncmester Dobozi Béla volt. Később ezeken a tánciskolákon a zenekíséretet adta harmonikával a táncosoknak. 1944-ben a szovjet hadsereg bevonult Bányába is. Egy új korszak kezdődött a táncélet terén is. A következő alkalmakkor voltak bálók: újév, farsang, húsvét.

A későbbiek folyamán az újévi bál maszkabál lett, szüreti, regruta bál, május elsejére, a Győzelem Napjára (május 9.) a nagy októberi forradalom (november 7-re) emlékére műsorral összekötött ingyenes bál volt. Cigányzenére és dzsesszzenére táncoltunk. A következő alkalmakkor volt még tánc: fonó, fosztó, lekvárfőző, disznótör, keresztelő, lakodalom. 1948-ban megalakult a kolhoz. A fonó, tollfosztó, dörzsölő megszűnik, s vele a táncalkalmak is. Igaz újakat erőltetnek a társadalomra – ezek az állami ünnepek: május elseje, győzelem napja, az októberi forradalom, katonanap (február 23.).

A szocialista társadalom ateista beállítása miatt az egyház háttérbe került. A tilalmi idő alatt bálokat rendeztek. A községben táncgyűttes alakult az 1950–1960-as években. A táncgyűttes vezetője Benedek Béla volt. A bálóknak nagy hírvérésük volt: a kisbíró kidobolta, majd később kiplakátolták. A bálgazda szerepe megszűnik, a felelős a klubvezető lesz, ő rendezi a bált. A régi kocsmák nem működtek. Stark Dezsőt elhurcolták, mint zsidót, a tánctermét a klub vette át. Putyu Feri meghalt a lágerben. A vasút terjeszkedése folytán a tánctermet lebontották, a család elköltözött. Ibben az időben gyakran muzsikált a bálókban, nemcsak Bányában. A gyerekek részvételét a bálókban az iskola tanári kara tiltotta. Számukra az iskolában rendeztek bálokat. 1954-ben megnyílik a középiskola. Így az iskolában is rendszeres lesz a bál.

A lányok abban az időben egyedül nem mentek bálba, elkísérték őket az édesanyúk. Vigyáztak a holmira. Hoztak süteményt, bort. Már nem volt meg a korcsma. A táncrendet a klubvezető állította össze. A szünet alatt a táncosok sétáltak a terebben. A felkérés a táncra nem változott. A táncost nem kísérték a helyére, hanem társalogtak vele. Ez nem volt jó, mert a fiúk attól félték rajtuk marad a lány. Lekérés volt. Néha valakin ki is fogtak, alig lépett kettőt, lekérték a lányt. Nem illt kalapban táncolni, részegen a bálba jönni, cigarettázni. A bál reggelig tartott. Verekedésre nem emlékszem. Kimuzsikálás ebben az időben is volt. Nem volt kötelező táncviselet. Ünneplő ruhában jöttek a bálba. A magyar ruhába félték jönni, senki nem vette fel. Nem illt rövid ujjú ingben táncolni. A talp alá valót a cigányzenészek és a dzsesszmuzsikusok húzták. A zenekarok öttagúak voltak. Cigányzenekar: hegedű, másodhegedű, brácsa, nagybőgő, cimbalom. A dzsesszzenekar: tangóharmonika kettő, szakszafon, piszton, dob. A cigányzenekarban játszott: Pap Károly, Haga Vilmos, Zambó Vilmos. A többiek másfalusiak. Pap Károly hegedűn, Zambó Béla cimbalmon, Haga Vilmos nagybőgőn és hegedűn is játszott. A dzsesszzenekar: Simon Ferenc és Lencsés Károly tangóharmonika, Rudi Sándor (Plehes) dob, Márkus Béla több hangszeren is játszott. A cigányzenekarok kezdenek kikopni vagy más hangszereket is beiktatnak. Igen, a gitár lett a divat. A dzsesszzenekarok feloszlottak a nyolcvanas években. A magánó, a diszkó lett a divat és a gépzene.

Az én időmben a következő láncokat muzsikáltam és roptam: csárdás, „túltáncok”, *tangó, foksz, szlőfoksz, keringő, angol valcer*. A táncilem annyit változott, hogy a lányokat nem kísérték az édesanyjuk a bálba. A tánc után visszakísérték a lányt a helyére.

A csárdás még divat volt az én időmben. Két részből állt: lassú és gyors. A szünet előtt mindig csárdást húzott a zenekar. A bál befejezése előtt is. A lassúban a fiú fogja a lány derekát, a lány a fiú vállát és kettő jobbra, kettő balra haadnak, majd lassú forgás. Itt is figuráznak: kis-

harang, nagyharang, csapásolás, bokázás. A gyors csárdás csak ütemében tér el a lassútól. Ezzel fejeződik a csárdás. Néha körcsárdással. A lassúban a férfi el is engedi a párját: bokázik, félfordulat jobbra, fél balra, majd forgás, dobbantás és irányváltás. Közben jöhet a kisharang és a nagyharang.

Bagu Ferenc (1939-es születésű) az 1960-1970-es évek táncéletét elevenítjük fel.

Az én fiatalkoromban már volt tánciskola. A táncmester négy-öt táncot tanított meg. Én a „túltáncokat” már az iskolában tanultam meg a lányoktól. Tánciskolába nem jártam. A falusi táncsoportban táncoltam. A katonaság alatt jártam Oroszországban, ott ismerkedtem meg az orosz táncokkal. Nagy a különbség a magyar és a szláv táncok közt. Más a zene, másak a lépések. A férfiak figurái érdekesek: leguggolás, kirugás. Nem tanultam meg ezeket a tánclépéseket.

A falusi bál jó előre kidobolt, kiplakátolt esemény volt. Táncalkalmak: újév, farsang, szüreti bál, regruta bál. A farsangi bált kiszorította az újévi maszkabál. A tilalmi időkben – böjt, advent – közvetlenül rendeztek bált. A hatalom tiltotta a karácsonyi, húsvéti és pünkösti bálakat. Az én időmben már se betlehemezés, se farsangolás nem volt. A focsolkodást is tiltották. A vallási ünnepeken az iskolában nagy vetélkedőket rendeztek. A tavasz ünnepének tüntettek fel a húsvétot. Ekkor én már tanár voltam. A keresztelőkben, a lakodalmakban táncoltak. Az állami ünnepek alkalmából rendeztek bálakat. Elmaradt a fonó, a dörzsölő. Megalakult a kolhoz, elvették a földeket, nem volt hol termelni. A lekvárfőző nagy esemény lett, itt táncoltunk is. A disznótorokban nem volt mulatság. Volt idő, amikor titokban vágták a disznót, a beadás miatt. Minden disznóbört be kellett volna adni, ezért éjszaka vágták a disznókat. A vallási ünnepeken dolgoztunk, csak vasárnap ünnepeltünk, azt is titokban. Sokszor akkor is dolgozni kellett. Nem lehetett karácsonyfát venni.

Az én időmben, az 1957–1960-as években volt táncgyűttes a faluban. A klub keretében működött, de a kolhoz tartotta fenn. Táncoltunk körmagyart, palotást és szülő magyar táncokat. A klubvezető Tar Margit volt, a táncokat Benedek Béla tanította. Moldovai és hucul táncot is táncoltunk. Ungváron, a területi szemlén is szerepeltünk.

Ebben az időben már nem bálakat, hanem táncestéket szerveznek. A klubvezető felel a rendért, aki a zenészeket is megfogadja. Tilalmi időkben is rendeztek bálakat, mulatságokat. Ennek egyik célja az egyház háttérbe szorítása. Az egyházi ünnepeket nem ismerték el, nem volt szünnap.

Rendeztek szakmai bálakat is: vasutas-, tűzoltó-, sportbál, aratóbál. A zenészek a színpadon játszottak, a terem közepén álltak a fiúk. A táncosok körbe táncoltak a teremben. A nézők, édesanyák a terem sarkában ültek. A táncillem nem változott. A fiú a lány előtt meghajolt és „szabad egy táncra” szavakkal táncba vitte. Lekérés volt. Az jött divatba, hogy a tánc után a fiú nem kísérte helyére a lányt. Ez nem volt jó, mert néha egy lány rajta maradt egy estére. A nehéz táncosokat nem vitték táncba. Ezek petrezselymet árultak – járta a szőlés. Hamarosan hazamentek. A tánc szünetében beszélgettek, sétáltak. Várták a következő táncot.

Minden táncnak megvoltak a maga lépései. Abban az időben a következő táncokat ropták: *csárdás*, „túltáncok”, *taugó*, *kerügő*, *angol keringő*, *fox*, *szlőfoksz*. Ha voltak katonák vagy oroszok a bálban rá-rá húztak egy-egy hucul, kozácsok, hopák táncot.

Az 1960-as évek elejére megszűntek a cigányzenekarok. A dzsesszzenekarok jöttek divatba. Több jó zenész volt a faluban: Simon Ferenc, Márkus Béla, Márkus Endre, Lencsés Károly – tangóharmonikán játszottak. Márkus Béla több hangszeren is játszott. Többször játszott itt a Bátyúból elszármazott Lakatos Aladár, Zambó Vilmos.

Az én időmben a táncrendben gyakori volt a csárdás. A magyar csárdás két részből állt: lassú és gyors. Nálunk a kétlépéses csárdást táncolták: jobbra kettő, balra kettő. A lassúban is figuráznak: *kisharang*, *nagy harang*, *csapásolás*, *bokázás*, *riszálás*, *kicsapás*. A férfi figurái: *bokázás*, *kicsapás*, *riszálás*, *kisharang*, *nagy harang*, *keresztelő*. A nő figurái: *kis harang*, *nagy harang*, *bokázás*, *keresztelő*. A csárdás alaplépései: kettő jobbra, kettő balra.² Majd jön a forgás, előbb jobbra,

² *Kisharang*, *nagyharang* – a csárdás két figuráját értjük alatta. Nevét onnan kapta, hogy a mozgás hasonló a harangéhoz. A harang nyelve balra-jobbra mozog. Az alak, mint minden csárdáslépés, balra indul. *Kis harang*: A fiú balra kezd, a lány jobbra. Egymás kezét fogják vagy eleresztik. Szembe állnak egymással. A test balra dől, bal láb kirúg, jobb láb helyben két csárdás alaplépés. *Nagy harang* hasonló a kis haranghoz, csak nagyobb a kirugás. Jobb láb a bal előtt keresztbe, ballal két csárdáslépés helyben. Ezután a figura jobbra indul. Jobb láb a bal elé, míg a jobb lábbal helyben két csárdás lépés.

majd dobbantás, forgás balra. A kis harang lépési: a bal láb helyben mozog, míg a jobb lábbal lábujjhegyen kettő jobbra, ugyanez balra. Ugyanez a nagyharang csak nagyobb lépésekkel. A csapásoláznál a férfi a kezébe csap, majd a következő ütemben a csizmaszárra vagy térdére, combjára. A lány addig figurázik. A kicsapás és kiforgatás is volt a lassúban. A férfi egy helyben mozog és hol jobbra, hol balra riszálta a táncosát. A keresztelő lépései is ismerték. A férfi és a táncosa a keresztlépéseket ütemre táncolja a táncosával. A csárdást a táncrendben megfelelően húzták. Rendszerint a szünet előtt játszottak egy ropogós csárdást. Adatközlőm szerint cigányzenekar 1958-ban játszott utoljára.

Az 1995–2005-ös évek táncéletét *Demjén Erzsébet*tel (1985-ös születésű) elevenítjük fel. Az iskolában néprajzórán tanulták a csárdás alaplépéseit. Tánciskolába nem járt. A modern táncokat a diszkóban tanulta meg. A táncalkalmakat ma diszkónak nevezik. A bál helyett ma már a diszkóban táncol az ifjúság. Diszkót heti háromszor rendeznek: péntek, szombat, vasárnap. Ezen kívül rendeznek még diszkót: újévre, Valentin-napra, nőnapra, húsvétra, pünkösdre, karácsonyra, szilveszterre. A következő táncalkalmakon diszkózene szól: farsang, szüret alma, Mikulás Szilveszter és regruta bál. A lakodalmakban éjfélig csárdást és a nyolcvanas évek „klasszikusait” játszókat a diszkósok. Éjfél után modern diszkózene szól. A tilalmi időből, csak a nagypéntek az egyetlen nap, amikor nincs diszkó.

A táncalkalmakat a hirdetőtáblákon közlik. A táncalkalmakat a klubban, kávézóknak (amit diszkókluboknak is hívnak) tartják, ahol le is lehet ülni. Nyáron a táncot a diszkóklub udvarán is rendezik. Egy táncalkalmon 200–300-an is részt vesznek. A diszkóklubokban a helyiségtől függ a táncosok száma. A résztvevők körben állva táncolnak, 5–15-en alkotnak egy kört. A fiatalember „Szabad” kifejezéssel kéri fel a lányt. Lekérés van. Ma már felborultak az illem szabályai. A fiú „köszönöm”-mel fejezi be a táncot, míg a lány „szívesen”-nel válaszol. A táncalkalmak reggel 2–3 óráig tartanak. A lányt az kíséri haza, akivel este sokat táncolt. A lányok maguk is mennek a bálba, a fiúk is meghívják. A fiúk egyedül is táncolnak, kört alkotnak, a lányok is táncolnak egyedül.

Az öltözetnek nincsenek követelményei. A jelszó „Minél feltűnőbb”. Ma a lányok minél többet meg akarnak mutatni magukból. A legények úgy öltöznek, mint máskor ünnepnapokon.

Nem zenekar, hanem „Dj” (a Didzsé) szolgáltatja a zenét, számítógéppel, hangfalakkal, fényhatással, „lézershow”-val.

A zenészeket a klubvezető vagy a kávéház tulajdonosa fogadja fel. A diszkóadalok szövegét tánc közben a fiatalok éneklik, sikoltoznak, füttyölnek az ismertebb dallamokra. Van, amikor a didzsé kikapcsolja a számítógépet, csak a táncosok éneklik és dúdolják a dallamot.

Az utolsó húsz évben nagyon sokat változott a falu tánczeneje. Eltűntek a cigány- és dzsesszenekarok.

Az adatközlő a következő táncokat ismeri: csárdás, keringő, a diszkózenére a maga kigondolt lépéseire táncol.

A diszkóban nem játszanak csárdást, csak diszkósított változatokat. Kettesével táncolják. Alaplépése kettő jobbra, kettő balra, majd forgás, amelyeket modern lépések tarkítanak. Tánc közben bekiabálják a fiúk: Ihaj! Csuha! A fiú a lány derekára teszi a kezét, a lány a fiú vállára. Néhány lépés után forognak jobbra, majd balra. A tánc üteme gyors. A lassú csárdás fogalmát nem ismerik, sem annak figuráit. Többen körbe fogóznak és úgy csárdásolnak, ez gyakori.

Nincs hölgyválasz. A baráti körben lány is hívja a fiút táncolni.

Bátyúban a lemezlovasok a következők: Valla Mityu, Huzina István, Gyórfi Dávid. Néha más községek lemezlovasai is diszkóznak a Bátyúi Művelődési Házban.

A gyűjtésben segítségemre volt, hogy az 1950-es években, mint e falu szülőtte, roptam a táncot a lakodalmakban és a bálokban. Gyermekek- és legénykoromban a falusi élet nyitottabb és összetartóbb volt. Jobban ápoltuk hagyományainkat. Kötelességünk lenne értékeinket továbbvinni – ez a csárdás. Nemcsak teleházra, hanem táncházra is szükség lenne, ahol néptáncaink és népdalaink tovább élnének. A diszkó betörésével a lakodalmakba – meghalt a népdal is. Nincs együtténeklés. Az idősebbek ki lettek zárva a közös mulatásból.

Az eltelt száz év alatt tizennégyszer volt itt hatalomváltás: népek jöttek és mentek. Milyen hatással volt ez néptáncunk fejlődésére. Megjelentek-e idegen elemek? Sajnos igen. A cseh uralom alatt táncolt táncokat elfelejtették, de a „tűltáncok” itt maradtak. Az orosz táncok ha-

tással voltak a magyar csárdásra is. Ez vonatkozik az öltözetekre és a lépésekre. Egy-két sima lépés orosz táncokból: a fiú bokázása közben a lány fogja a fiú derekát, és körülfut rajta. A körécsárdásnál a lányok felülnek a fiúk karjára és így forognak. Megjelennek a kivarrott kendők lajbi ujjában, a lányok hajában a különböző művirágok.

Felváztaltam azt az utat, melyet megtettünk nemzeti kincsünknek elvesztése során a csárdástól a diszkóig. Meg kellene tenni mindent, hogy gyermekünk szívében tovább éljenek népdalaink és néptáncaink. De mi a járható út. Ha sokáig topogunk, nem lesz, aki megtanítsa. Úgy gondolom itt az iskolánaj, a művelődési háznak kellene lépni. Reméljük a diszkóőrület csak átmeneti korszak lesz, és visszajön a csárdás és a klasszikus tánc.

Bagu Balázs

Az építőáldozat Dévától Gobelsburgig

Építőáldozat. A középiskolai tanulmányok alapján mindenkinek ugyanaz jut eszébe erről a szóról: a balladabeli Kőműves Kelemennét férje és tizenegy kőművestársa megöli, hamvát Déva várának mészébe keveri, hogy az végre megálljon, és ne omoljon le nap mint nap. Ezt a kegyetlen szokást az őskortól kezdve alkalmazták, és egészen a kora újkorig megtalálható bizonyos népeknél (persze, ekkor már nem embert áldoztak) Japántól Európán át egészen Dél-Amerikáig. A szokás talán abból indult ki, hogy az emberkéz alkotta épületek megzavarják a természet rendjét, felbőszítik az isteneket, szellemeket, a túlvilági lények tehát igyekeztek lerombolni az épületeket. Az emberek, hogy elkerüljék, fáradtságos munkával felhúzott épületeik pusztulását, feláldoztak valamit, ami hozzájuk tartozott, szívüknek kedves volt. Minél nagyobb (paloták, templomok), vagy hasznosabb (gátak) volt az épület, annál értéke-
sebb áldozatra volt szükség. A nagy, hatalmas épületekhez régebben mindig embert áldoztak föl, általában kisgyermekket, vagy nőket. Az ártatlanságot megtestesítő kisgyermek, illetve az anyaságot jelképező nők rendelkeztek ugyanis a legnagyobb varázserővel, ők voltak a legalkalmasabbak az építmény mágikus védelmére. Később aztán ez a kegyetlen szokás enyhült, így inkább állatokat (kútya, kakas, vagy ló testrészei), élelmet, használati tárgyakat, vagy emberi haját, körmöt használtak az emberáldozat kiváltására. Sokszor az ember árnyékát áldozták fel: kákából készült rúddal bemérték az ember árnyékát, s azt tették bele a falba.

Egy ember feláldozása mindig nagy hírértékkel bír, éppen ezért nem is csoda, hogy a nép sok helyen (így Európában is) megörökítette az áldozat (és hozzá kapcsolódóan nemegyszer az áldozatot végrehajtó személy) tragikus sorsát, majd szájhagyomány, monda, ballada formájában továbbadta a későbbi generációknak. A német romantika és a nemzeti megújulási mozgalom kialakulásával egy időben jött létre a néprajz, mint önálló tudományág, amely írásba foglalta az egy országon belüli társadalmi rétegek, népcsoportok szokásait, hiedelmvilágát. A néprajz elindítóinak számító Herder és a Grimm testvérek nyomán minden országban (így Magyarországon is) megjelentek néprajztudósok, akik feljegyezték eme történeteket. A Kőműves Kelemennéről szóló ballada először az Erdélyi János által 1848-ban szerkesztett *Népdalok és mondák* című népköltési gyűjteményben kerül elő, ott is csak töredékben. Szövegét ifj. Almási Sámuel küldte be Erdélyből (valószínűleg Háromszékből).¹

*Úgy rakják, úgy rakják
Magas Déva várát,
Tizenkét kőműves, tizenkét kőműves.
A nőt délig raknak,
Dél után mind lehull.*

A legteljesebb balladaváltozatot Kríza János (1811–1875) gyűjtötte az erdélyi Udvarhelyszékben. Kríza a balladát az 1863-ban kiadott népköltési gyűjteményében, a *Vadrózsákban* tette közzé Kolozsváron.² Ez a legteljesebb, székely nyelvjárási változat. A gyűjteményhez kapcsolódik a magyar néprajzi élet felélénkölése, az első komoly magyarországi néprajzi vita: a

¹ Erdélyi János: Népdalok és mondák III. Pest 1848.

² Kríza János: Vadrózsák. Székely népköltési gyűjtemény. Kolozsvár 1863.